

16	активність	
17	високий рівень адаптивності	
18	гнучкість поведінки	
19	прагнення до успіху	
20	емпатійність	
21	врівноваженість	
22	ініціативність	
23	прагнення до постійного саморозвитку та самонавчання	
24	заповзятливість	
25	контактність	
26	нестандартність мислення	
27	ерудованість	
28	інтуїтивність	
29	винахідливість	
30	самоорганізованість	

Охріменко З.В.

м. Київ

ВЗАЄМОДІЯ СІМ'Ї І ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Проблема професійного самовизначення старшокласників в сучасних умовах ускладнюється ситуацією на ринку праці. Саме тому, старшокласники потребують підтримки і допомоги в цьому процесі з боку двох найважливіших соціальних інститутів в житті кожної людини: сім'ї та школи. Взаємодія між ними здатна забезпечити оптимальний профорієнтаційний супровід учнів.

Ключові слова: професійне самовизначення, професійне консультування, сімейне виховання.

Проблема професійного самовизначення завжди поставала як актуальна для старшокласників. Адже, сама ситуація соціального розвитку спонукає юнаків до здійснення професійного вибору. Особливістю сучасного ринкового простору є економічна нестабільність, безробіття, відсутність гарантій зайнятості для молодих фахівців. Все це створює

ситуацію певного напруження у професійному самовизначенні і супроводжується невпевненістю старшокласника у собі, своєму майбутньому, пасивністю, тривожністю, відтягуванням професійного вибору до “кращих часів”. Така невтішна картина підтверджується переважною більшістю прикладних досліджень, що стосуються особливостей професійного самовизначення сучасних юнаків.

Саме тому, важливими для старшокласника у цій ситуації, на нашу думку, є підтримка та допомога йому з боку значущих дорослих (вчителів та батьків), тобто тих людей які мають власний досвід професійного самовизначення, пройшли певний професійний шлях, мають уявлення про особливості побудови кар’єри, успіхи та невдачі у професійній діяльності. Однак, аналіз літератури дозволяє стверджувати, що у психолого-педагогічному просторі увага переважно зосереджується на шкільному профорієнтаційному супроводі, при цьому недостатньо звертається увага на виховний потенціал батьківсько-дитячих взаємин у процесі професійного самовизначення юнаків.

Аналіз останніх досліджень. На сучасному етапі розвитку наукової думки накопичено багато теоретичних та емпіричних знань, що розкривають різні аспекти професійного самовизначення учнів. Це роботи: Є. Клімова, Л. Йовайши, М. Пряжнікова, С. Чистякової, П. Шавіра, що стали класичними з зазначеної проблеми. Особливу цінність мають психолого – педагогічні дослідження профорієнтаційного спрямування представників української школи в руслі гуманістичного підходу: Г. Балла, І. Беха, О. Вітківської, О. Мельника, Н. Побірченко, В. Рибалки, В. Синявського, Б. Федоришина, та ін. Саме в них розкриваються можливості індивідуального підходу до виховання майбутнього професіонала.

Метою статті є спроба обґрунтувати важливість взаємодії сім’ї та школи у процесі професійного самовизначення старшокласника.

У словнику професійне самовизначення розкривається через усвідомлення особистістю себе, як суб’єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з вимогами професій, усвідомлення своєї ролі в даній системі соціальних відносин і своєї відповідальності за реалізацію своїх здібностей, саморегуляцію поведінки,

спрямованої на досягнення поставленої мети.

Аналіз поглядів науковців на складові професійного самовизначення, механізми за допомогою яких здійснюється цей процес, дозволяє говорити про складність та багатоаспектність самовизначення. Так В. Сафін у самовизначенні виділяє систему суб'єктних якостей особистості (хочу, можу, маю) та смислові утворення (треба, повинен, буду). Критерієм самовизначення автор називає вміння співвідносити свої цілі, можливості і бажання з вимогами суспільства. Г. Балл вважає, що свідоме професійне самовизначення передбачає аналіз особистістю суб'єктивних і об'єктивних умов професійного самовизначення з наступним вільним, самостійним прийняттям рішення щодо конкретного вибору професії або напрямку професійної освіти. Ж. Вірна звертає увагу, що професійне самовизначення постає як усвідомлення відповідності тим вимогам, які ставить перед людиною діяльність, переживання цієї відповідності можна розглядати як почуття задоволеністю обраною професією. На думку Є. Головахи, життєві орієнтації, мета особистості, уявлення про майбутнє, рівень психічного і емоційного розвитку відіграють першорядну роль у професійному самовизначенні порівняно з відповідністю схильностей і здібностей вимогам певної професії.

О. Мельник та І. Уличний зазначають, що зрушення в професійному самовизначенні учня можливі лише за умови максимального напруження його активності, доступної у глибинах внутрішнього світу, яка вимагає постійного вольового напруження [5, с. 24]. Основним принципом забезпечення професійного самовизначення учня у загальноосвітній школі, зазначає О. Морін, є створення позитивної мотивації урочної та позаурочної навчально-практичної діяльності, що має профорієнтаційну спрямованість. М. Пряжников особливу увагу приділяє ціннісно – моральній стороні самовизначення, оскільки сутністю професійного самовизначення є самостійне і усвідомлене знаходження смислів роботи, що виконується і всієї життєдіяльності в цілому [7, с. 17]. Є. Клімов зазначає, що профорієнтація співвідноситься з орієнтуванням школяра, а професійне самовизначення з самоорієнтуванням, підкреслюючи цим активну роль особистості, що обирає професію. Важливою умовою успішного професійного самовизначення, в монографії О. Вітківської, є певна міра відчуття або усвідомлення людиною своєї “реалізаційної

спрямованості”, процес професійного самовизначення розглядається нею як проблема самореалізації особистості, як проблема вибору і прийняття рішень та як проблема адаптації [3, с. 47].

Важливість процесу професійного самовизначення підкреслюється багатьма науковцями. Так Н. Пряжников, розглядаючи професійне самовизначення в контексті життєвого і особистісного самовизначення вважає, що професійне самовизначення нерозривно пов'язане з самореалізацією людини в інших важливих сферах життя. С. Фукуяма та І. Кон висувають ідею залежності самопочуття людини від рівня задоволеності професійною діяльністю. І. Кон визначає зміст самовизначення через вибір трудової діяльності і вибір сфери спілкування, які розглядаються як взаємопов'язані складові, отже “образ Я” і ступінь задоволеності життям, зазначає вчений, залежать від ставлення людини до своєї трудової діяльності і від взаєностосунків з іншими. Г. Костюк зазначає, що при виборі професії особистість виявляє свої індивідуальні особливості, мотиви, якості. Поряд з цим професійне самовизначення стає фактором подальшого розвитку людини, її творчого самовиявлення.

Отже, попри розбіжності в розумінні сутності, детермінант (зовнішні чи внутрішні), складових процесу професійного самовизначення, незаперечною у процесі професійного самовизначення є активність особистості щодо власного саморозвитку, виявлення самостійності, відповідальності, самокритичності до себе як суб'єкта профорієнтаційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Таким чином, на нашу думку, важливим є аналіз суб'єктності особистості у процесі власного професійного становлення. Як відомо, існують два найважливіші інститути соціалізації дитини: сім'я та школа, в яких відбувається профорієнтаційний супровід. Сім'я є первинним соціальним інститутом, який володіє потужним виховним потенціалом, стверджує І. Бех [1]. В. Постовий зазначає, що професійне самовизначення неодмінно потрібно розглядати у тісному зв'язку батьківсько-дитячих взаємин, як таких, що впливають на соціальну позицію юнаків, зорієнтовану на здобуття статусу самостійної людини. Батьківсько-дитячі взаємини мають вирішальне значення на виховання позитивного ставлення дитини до праці. Батьківсько-дитячі взаємини у професійному самовизначенні старшокласників розглядаються

як тристоронній процес формування ціннісних орієнтацій та ставлень до праці, як основного засобу забезпечення життєдіяльності людини в конкретній професії, реалізація якої узгоджує інтереси, передусім особистості старшокласника, а лише потім батьків [6]. Важливим фактором успішності професійного самовизначення, на думку Т. Кравченко, є сімейні ідеали, інтереси, настановлення, цінності, які втілюються у виховному потенціалі батьків і набувають прояву в батьківсько-дитячих взаєминах, стилях сімейного виховання [4].

Як свідчать результати досліджень переважна більшість батьків прагне дати своїм дітям вищу освіту [9, с. 56]. Але при цьому, звертається увага переважно на зовнішній бік бажаної професійної діяльності (матеріальний статок, престижність, гарні умови праці), і мало враховуються індивідуальні особливості власної дитини. Для більшості сучасних батьків за результатами досліджень науковців, характерні фрагментарні знання інтересів, нахилів, професійних намірів дитини, її індивідуальних особливостей [4; 6; 9].

Виходячи з того, що у професійному самовизначенні, більша частина старшокласників прислухаються до думки батьків або керується нею при здійсненні професійного вибору, можемо зробити припущення, що нереалізовані мрії батьків, їх амбіції, неврахування індивідуальних особливостей старшокласника, негативно позначаються на професійному самовизначенні учнів і на подальшому професійному становленні молоді особистості.

Крім того, переважна більшість батьків не бажає, щоб діти наслідували їх професію. Належність до певної професії – одна із суспільних ознак людини. Професійна діяльність є не лише джерелом доходів людини. Поряд із кваліфікацією та посадою професія визначає сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак соціального стану індивіду (матеріальне становище, широта соціальних контактів, ступінь участі в управлінні, престиж, тощо) [9]. На думку Т. Буякаса, професійна діяльність відноситься до числа головних засобів будівництва власного Життєвого шляху. Однак такий Шлях буде успішним, коли професійна діяльність наповнюється особистісним відтінком, тобто здатна відображатись і втілюватись через особистість. Неможливість втілювати себе через діяльність породжує багато психологічних проблем, в тому числі

відчуження, апатію, втомлюваність, відчуття глибокого незадоволення власною діяльністю [2]. Отже, ті батьки, що не мають власного позитивного досвіду взаємодії у сфері “людина-професія” , не спроможні позитивно впливати на професійне самовизначення власної дитини, показати їй на власному прикладі інтерес до професії, можливість розвиватися в професії та отримувати задоволення від професійної діяльності. Як зазначає Т. Кравченко, в сім'ях часто існують суперечливі настановлення, щодо підтримки професійного самовизначення старшокласників, що теж не сприяє гармонійному самовизначенню юнака [4].

Виходячи з вище зазначеного, перед школою постає завдання не лише супроводжувати старшокласника у професійному самовизначенні, а й взаємодіяти з його сім'єю у процесі професійної орієнтації. Сім'я має забезпечити умови, вважає Т. Кравченко, які стимулювали б зростання дитини, внаслідок якого вона могла б самостійно взяти на себе відповідальність за той чи інший професійний вибір. Для цього батьки мають володіти відповідною педагогічною готовністю, під якою розуміється особистісне інтегративне утворення, яке охоплює сукупність знань про сучасний світ професій, інтереси, нахили, індивідуальні особливості дитини, пов'язані з її професійним майбутнім, прагненням до підтримки усвідомленого формування нею свого професійного “Я”, вміння здійснювати таку підтримку [4].

Як зазначає І. Бех, надзвичайно важливим завданням педагогів є педагогізація сім'ї, оволодіння батьками знаннями і вміннями вихователя, педагогічною майстерністю. Сім'я і школа, продовжує вчений, – ті два суспільних інститути, без спільних дій яких процес виховання підростаючої особистості істотно ускладнюється. Там, де батьки неспроможні у вихованні власної дитини, педагоги намагаються компенсувати їхній вплив. Однак це не завжди призводить до успіху. Доцільно глибше вивчати можливості сім'ї, сприяти об'єднанню батьків у колектив, залучати батьків до виховної роботи у школі [1].

Л. Гуцан, звертає увагу, що вибір професії в сучасних умовах трудового виховання і профорієнтації в системі сімейного виховання – це насамперед озброєння загальними трудовими знаннями і навичками, розвиток працьовитості і формування психології працюючої людини, здатної в різних формах організації праці на базі різноманітних видів

власності досягати успіху, виявляти заповзятість і творчий підхід.

Ідея взаємодії сім'ї і школи в процесі професійного самовизначення учня не нова в освітньому просторі багатьох країн. Так цікавим є досвід профорієнтаційної роботи в Німеччині, адже професіоналізм є домінуючим фактором економічного розвитку і благополуччя цієї країни. Крім того Німеччина посідає чільне місце серед високорозвинених країн із соціально орієнтованим ринком праці та має суттєвий досвід у проведенні профорієнтаційної та профконсультаційної роботи з молоддю та дорослими. Тому, відповідно, вона й має давні традиції підготовки кваліфікованих фахівців для її проведення [10].

Особливою формою профорієнтаційної роботи є співпраця з батьками учнів, що полягає у проведенні професійних консультацій для батьків, які допомагають їм краще усвідомити свій професійний вибір та вибір власної дитини. Такі консультації сприяють виробленню стратегій поведінки в процесі професійного самовизначення учня.

Професійне консультування – це система психолого-педагогічного вивчення особистості з метою надання їй науково – обгрунтованих порад щодо найбільш оптимальних для неї напрямків і засобів професійного самовизначення [8]. Особливістю профконсультування є максимальна індивідуалізація підходів до роботи з особистістю. Професійна консультація є тим середовищем, в якому проблема професійного самовизначення особистості виступає у всій своїй конкретності. При цьому профконсультативний процес має бути узгодженим з тими природними процесами, що відбуваються з особистістю та за її межами, тобто бути максимально індивідуалізованим.

Унікальність кожної профконсультативної ситуації розкривається саме в індивідуалізованому змісті проблем клієнта. Саморозуміння і самоствавлення, підкреслює О. Вітковська, є тими характеристиками самосвідомості особистості, на які найбільше має бути спрямоване професійне консультування. Отже, продовжуючи думку вченої, можемо зробити висновок, що саме ці процеси мають лежати в основі професійного самовизначення особистості [3].

Виділяють три основні функції профконсультації: інформаційну, діагностичну та прогностичну. Профконсультативний процес складається з діагностичного обстеження і бесіди. Психодіагностичне обстеження

забезпечує консультанта необхідною психологічною інформацією про особистість, на яку він буде спиратися в подальшій роботі з учнем. Ставлення, інтереси, професійні наміри, а також здібності і потреби – це той мінімум психологічних утворень особистості, що складає її професійну схильність і, що має бути виявленим і оціненим в системі шкільної профконсультативної роботи. Профконсультативна бесіда становить собою складний процес творчої взаємодії. Основним завданням консультаційної бесіди є активізація процесу самоактуалізації [8].

Профорієнтолог має допомогти учню в усвідомленні власного потенціалу та соціальних можливостей. Під час бесіди учню надається інформація, що загальна грамотність, прагнення до професіоналізму, любов до праці є необхідними умовами успіху в будь-якій діяльності. Любий професійний досвід є корисним, адже відбувається проба власних сил, розширення знань про себе, знаходження особистісного змісту в професії та праці. Корисним є складання декількох професійних планів – це дасть можливість мобілізувати внутрішні психічні ресурси людини, сприяти формуванню особистої рухливості та вміння гнучко реагувати на життєві зміни. Отже результатом первинної профорієнтації має бути не лише створення професійного плану та підвищення усвідомлення учнями відповідальності вибору, й обговорення альтернативних професійних сфер.

Аналіз особливостей прояву тих чи інших психічних процесів конкретної особистості в процесі профконсультативної роботи має бути пов'язаний з аналізом її особистісної сфери, для того щоб після діагностики констатуючого характеру перейти до прогнозуючої діагностики. Саме в цьому разі профконсультування досягає не лише консультативного, а й педагогічного, виховного ефекту, потрібного для корекції особистості, з метою її спрямування на найбільш доцільні для неї напрямки професійного самовизначення. Отже у процесі професійного консультування мають бути сформовані цілі самовиховання [3; 5; 8]. М. Пряжников пропонує метод активізуючої профконсультації, який полягає в тому, що учень включається в процес прогнозування і планування свого майбутнього, так щоб цей процес був цікавим і особисто значущим для школяра, а також щоб забезпечити його засобами для самостійного і осмисленого розв'язання своїх проблем, пов'язаних з самовизначенням. Окрім діагностичних, інформаційних функцій така

профконсультація включає здійснення морально – емоційної підтримки людини, сприяє формуванню у неї оптимістичного ставлення до свого професійного майбутнього [7].

При цьому доцільним є застосування як загальних форм профконсультування (ті форми, які традиційно використовуються в навчально-виховному процесі), так і специфічних. Форми профконсультативної роботи різняться за кількістю годин, за змістом, напрямом допомоги, що дає можливість широкої варіації і творчого підходу до проблеми професійного самовизначення учня.

Висновок. Отже, на нашу думку, така форма профорієнтації, як професійне консультування, в яку будуть включені особистість, що самовизначається, її батьки та профорієнтолог, допоможе батькам краще зрозуміти індивідуальні особливості своїх дітей, прийняти участь в проектуванні їх майбутнього, а юнакам більше дізнатися про своїх батьків, як представників певних професій. Така взаємодія буде сприяти кращому розумінню між батьками й дітьми, подоланню бар'єрів непорозуміння у стосунках, а також позитивному налаштуванню на професійне майбутнє.

У процесі професійного самовизначення юнаків школа і сім'я мають виступати спільно, максимально реалізуючи свої виховні можливості. При цьому, як слушно зауважує І. Бех, бути не у формі компенсації прогалин з одного або іншого боку, а як взаємодія двох найважливіших інститутів соціалізації в житті юнака.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – С. 86 – 87.
2. Буякас Т.М. Ценносно-смысловая сфера профессионала / Т. М. Буякас // Мир психологи. – 1997. – №3(12). – С. 26 – 32.
3. Вітковська О.В. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації: Монографія / О. В. Вітковська. – К. : Наук. світ, 2001. – 91 с.
4. Кравченко Т.В. Батьківське виховання і його вплив на професійне самовизначення дітей старшого шкільного віку / Т. В. Кравченко // Сучасний виховний процес: Сутність та виховний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Інституту проблем виховання НАПН України за 2011 рік. – І.Франківськ : НАІР, 2012. – Вип2. – С. 230 – 232

5. Мельник О.В. Профорієнтайна робота зі школярами в умовах профільного навчання: наук.-метод. посіб. для вчителів / О. В. Мельник, І. Л. Уличний [за ред О. В. Мельника]. –К., 2008. – 120 с.

6. Постовий В.Г. Батьківсько-дитячі взаємини важливий фактор професійного самовизначення старшокласників / В. Г. Постовий // Теоретико-методичні проблеми формування дітей та учнівської молоді: Зб. наук. праць. – Вип. 15, кн. 1. – К.–Подільський: Видавець ПП Завойленко Д. Г., 2011. – С. 304 – 312.

7. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н. С. Пряжников . – М. : из-во ИПП, 1996. – 256 с.

8. Система профинфорационной работы со старшокласниками / Б. А. Федоришин, С. Е. Карпиловская, Р. И. Миттельман, и др. [под. ред. Б. А. Федоришина]. – К. : Радянська школа, 1988. – 176 с.

9. Технологія професійної орієнтації в умовах ринку праці: монографія / Н. А. Побірченко, Н. І. Литвиноап, В. В. Синявський, та ін. – К. : Педагогічна думка, 2011. – С. 34 – 85.

10. Удовиченко Н.К. Підготовка професійних консультантів служби зайнятості у вищих навчальних закладах Німеччини: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. К. Удовиченко. – Ніжин, 2008. – 306 с.

Пархоменко О. М.

м. Київ

АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ В СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПРОФЕСІЙ

Статтю присвячено проблемам недостатньої підготовки сучасної молоді до подальшої праці в агропромисловому комплексі. Розглядається необхідність розробки нових програм по формуванню готовності випускників загальноосвітніх шкіл до фермерської діяльності. Висвітлено можливі шляхи вдосконалення та реалізації навчальної програми.

Ключові слова: *формування готовності, професійне самовизначення, допрофесійна підготовка, фермерська діяльність, фермерство.*

В умовах новітніх ринкових відносин провідним чинником відродження та розвитку сільського господарства в Україні виступає